

Σύγκριση

Τόμ. 1 (1989)

Πρόσληψη και Επίδραση

Γιώργος Βελουδής

doi: [10.12681/comparison.37](https://doi.org/10.12681/comparison.37)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βελουδής Γ. (1989). Πρόσληψη και Επίδραση. *Σύγκριση*, 1, 25–28. <https://doi.org/10.12681/comparison.37>

Πρόσληψη και Επίδραση

Είναι οι δύο βασικότερες κατηγορίες, που επισημαίνουν, ταυτόχρονα, και το παλαιότερο πεδίο άσκησης των συγκριτικών γραμματολογικών σπουδών.

Οι συγκριτικές σπουδές αυτού του είδους εγκαινιάστηκαν, όπως είδαμε, τον περασμένο αιώνα στην κοιτίδα της Συγκριτικής Γραμματολογίας, τη Γαλλία, όπου και έφτασαν στην ακμή τους στο Μεσοπόλεμο - γεγονός που εξηγεί και τον ευδιάκριτο σοβινισμό που χαρακτηρίζει, ακόμα και σήμερα, πολλούς γάλλους συγκριτολόγους και πολλά γαλλικά εγχειρίδια Συγκριτικής Γραμματολογίας.

Η προβληματικότητα των όρων "πρόσληψη και "επίδραση", ιδίως όπως εκδηλώθηκε αναφορικά με το δεύτερο και τις αντίστοιχες μ' αυτόν επιδρασιολογικές μελέτες, επιτείνεται από την εννοιολογική σύγχυση που προκαλεί η χρήση μιας διεθνώς ποικίλης και ασυντόνιστης σχετικής ορολογίας: *réception/Rezeption* κ.τ.ό., *fortune, succès, Einfluss, Wirkung, sources, Quellen* κ.τ.λ.

Οι όροι πρόσληψη και επίδραση χρησιμοποιούνται στη Συγκριτική Γραμματολογία με την ίδια ακριβώς σημασία που έχουν στο χώρο της Εθνικής Γραμματολογίας* η διαφορά έγκειται μόνο στους νέους, "διεθνείς" φορείς και μεσολαβητές τους και, συνεπόμενα, στη νέα, "διεθνή" οπτική γωνία του μελετητή στο νέο, "διεθνές" πλαίσιο της Συγκριτικής Γραμματολογίας.

Τα γραμματολογικά φαινόμενα της "πρόσληψης" και της "επίδρασης" προσδιορίζονται από τις τρεις "στιγμές" ή τους τρεις "παράγοντες" που συμπράττουν σε κάθε επικοινωνιακό φαινόμενο:

"πομπός"	-	"μεσολαβητής"	-	"δέκτης"
<i>emitter</i>		<i>transmitter</i>		<i>receiver</i>
<i>émetteur</i>		<i>transmetteur</i>		<i>recepteur</i>
<i>Sender</i>		<i>Vermittler</i>		<i>Empfänger</i>

Η ιδιαιτερότητα των συγκριτικών γραμματολογικών σπουδών επιβάλλει και τον επαναπροσδιορισμό των τριών αυτών επικοινωνιακών "στιγμών" για την εξειδίκευσή τους στο χώρο της διεθνούς λογοτεχνικής και πολιτισμικής, γενικότερα, επικοινωνίας:

Είναι γενικά αποδεχτό ότι στο διεθνή αυτό χώρο "πομπός" μπορεί να είναι ένα ορισμένο λογοτεχνικό έργο, ένας ορισμένος συγγραφέας, με τη σημασία του συνολικού του έργου, ή μια ολόκληρη εθνική λογοτεχνία.

Θα πρέπει όμως να τονιστεί με ιδιαίτερη έμφαση ότι, στην πραγματικότητα, ο "πομπός" δεν μπορεί να είναι ένα ορισμένο λογοτεχνικό έργο, ούτε καν το συνολικό έργο ενός συγγραφέα, που αναζητά "αυτόβουλα" το "δέκτη" του, το νέο

κοινό του, έξω από τα εθνικά γλωσσικά του σύνορα* μια τέτοια αντίληψη θα οδηγούσε, και στον τομέα αυτό των γραμματολογικών σπουδών, σε μια μεταφυσική του "κειμένου". Στην πραγματικότητα, και η διεθνής επικοινωνία μεταξύ "κειμένου" και νέου αλλοεθνούς "δέκτη" γίνεται δυνατή μόνο από την ύπαρξη δύο τουλάχιστον εθνικών λογοτεχνιών, που επικοινωνούν μεταξύ τους - και πολύ περισσότερο: δύο επικοινωνούντων εθνικών πολιτισμών, δύο ολόκληρων εθνών ή χωρών με διεθνείς, πρώτα-πρώτα οικονομικές και πολιτικές, σχέσεις και ανταλλαγές. Σε τελευταία ανάλυση, "πομπός", στην περίπτωση της διεθνούς λογοτεχνικής πρόσληψης κι επίδρασης, είναι πάντα ο εθνικός πομπός, και μάλιστα ως οικονομική, πολιτική και πολιτισμική ολότητα. Για τους ίδιους λόγους, ο "δέκτης" πρέπει να εννοηθεί, στο χώρο της διεθνούς, και της πολιτισμικής-λογοτεχνικής, επικοινωνίας, ως ο εθνικός δέκτης.

Ιδιαίτερα όμως, η επικοινωνιακή "στιγμή" του "μεσολαβητή" εξειδικεύεται, στη μελέτη των διεθνών λογοτεχνικών ανταλλαγών, συγκεκριμένα της "πρόσληψης" και της "επίδρασης", σε μια σειρά πολιτισμικών φορέων (βλ. εισαγωγική εισήγησή μου).

Πρέπει επίσης να τονιστεί ότι ενώ η παραδοσιακή συγκριτική μελέτη των διεθνών επιδράσεων έριχνε το βάρος της έρευνας, από τους ιστορικούς λόγους που εκθέσαμε παραπάνω, στον παράγοντα (εθνικός) "πομπός", η σύγχρονη Συγκριτική Γραμματολογία ανέτρεψε, ορθά, τη σχέση πομπού-δέκτη, αναγνωρίζοντας τον αποφασιστικό ρόλο του δεύτερου κατά την πραγματοποίηση της διεθνούς λογοτεχνικής επικοινωνίας και ειδικότερα της λογοτεχνικής επίδρασης* η νέα αυτή γραμματολογική αρχή δηλώνεται άριστα από τη λατινική ρήση: "*Omnia recipiuntur secundum recipientem*".

Ωστόσο, παρά την ασάφεια και την ποικιλία της σχετικής ορολογίας, η διάκριση ανάμεσα στα δύο αυτά κύρια φαινόμενα των διεθνών λογοτεχνικών σχέσεων μπορεί να επιτευχτεί με ικανοποιητική σαφήνεια:

Με τον όρο "πρόσληψη" εννοούμε την "υποδοχή", τη διάδοση και τη γνωριμία ενός λογοτεχνικού έργου σ' ένα πολιτισμικά και γλωσσικά νέο κοινό, σε μια ξένη χώρα και κουλτούρα, έξω από την πολιτισμική και γλωσσική κοινότητα του δημιουργού και της δημιουργίας του, ενώ ο όρος "επίδραση" αναφέρεται, πολύ ειδικότερα, στην "υποδοχή" του ξένου λογοτεχνικού έργου ή φαινομένου από ένα νέο δημιουργικό φορέα-λογοτέχνη και τη δημιουργική μετάπλαση, ενσωμάτωση και αφομοίωση του ξένου λογοτεχνικού στοιχείου στο ίδιο το έργο του. Με άλλα λόγια: Η "πρόσληψη" είναι προϋπόθεση για την - ενδεχόμενη - πραγματοποίηση μιας - δημιουργικής - επίδρασης, η "πρώτη βαθμίδα" (*Vorstufe*) της "επίδρασης", όπως χαρακτηρίστηκε.

Επιπλέον, μπορούμε να διακρίνουμε ανάμεσα σε μιαν άμεση πρόσληψη, ανάμεσα σε δύο - εθνικούς ή ατομικούς - φορείς (πομπός/δέκτης), και σε μιαν

έμμεση πρόσληψη, όταν παρεμβάλλεται ένας τρίτος εθνικός φορέας (δέκτης/πομπός). Έτσι λ.χ. ένα μεγάλο μέρος της πρόσληψης του έργου του Nietzsche στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα πραγματοποιήθηκε μέσω των μεταφράσεων του στα γαλλικά.

Η παρουσία μιας διαπιστωμένης ξένης λογοτεχνικής επίδρασης σ' ένα -νέο- λογοτεχνικό έργο χωρίς τη μεσολάβηση ενός ή περισσότερων "μεσολαβητών" είναι δυνατή, αλλ' αρκετά σπάνια: όταν λ.χ. ένας λογοτέχνης προσλαμβάνει και απομοιώνει δημιουργικά ο ίδιος, ως γνώστης της ξένης γλώσσας, ένα ξένο έργο στη γλώσσα του πρωτοτύπου, χωρίς τη μεσολάβηση ενός μεταφραστή και μιας μετάφρασης. Το να μιλήσουμε, εντούτοις, για "άμεση επίδραση" θα ήταν άστοχο και άσκοπο, αφού ο λογοτέχνης δημιουργός λειτουργεί, σε μια τέτοια περίπτωση, ως μεταφραστής για τον εαυτό του και αφού οι άλλοι, εθνικοί-υπερατομικοί, φορείς-παράγοντες της πρόσληψης έπρεπε, πιθανότατα, να ενεργοποιηθούν και για την πραγματοποίηση αυτής της γλωσσικά μόνο άμεσης ατομικής επαφής μεταξύ "δέκτη" και "πομπού".

Το ίδιο άγονο φαίνεται και η διάκριση ανάμεσα σε μια συνειδητή και μian υποσυνείδητη επίδραση: Στην πραγματικότητα, το έργο-πομπός δεν αποτελεί παρά ένα μέρος της συνολικής πολιτισμικής "περιουσίας" του λογοτέχνη-δέκτη και ως εκ τούτου στοιχείο της υποσυνείδητης καλλιτεχνικής και διανοητικής του διάπλασης - πράγμα, εξάλλου, που κάνει εξαιρετικά δύσκολη την ανίχνευση των γνήσιων, δημιουργικών επιδράσεων στο φορέα τους και που, επιπλέον, εξηγεί το φαινόμενο της "δημιουργικής προδοσίας" του προτύπου ("*trahison créative*"), όπως το ονόμασε ο R.Escarpit.

Μια συνειδητή χρήση του προτύπου από το νέο δέκτη του στοιχειοθετεί το φαινόμενο της "μίμησης" - φαινόμενο, σ' αντίθεση με τη γνήσια επίδραση, ελάχιστα δημιουργικό, αφού αρκείται σε μian απλή, μηχανική, συχνά μόνο μορφική "επανάληψη" του προτύπου. Αντίθετα, μια συνειδητή "μίμηση" του προτύπου, που έχει ως στόχο της τη -μορφική ή νοηματική- επεξεργασία, μεθερμηνεία, μεταλειτούργηση και μάλιστα την "άρση" και την ανατροπή του, στοιχειοθετεί το λογοτεχνικό φαινόμενο της "παρωδίας" - φαινόμενο καθαρά δημιουργικό.

Οι λογοτεχνικές επιδράσεις πρέπει επίσης να διακριθούν από τα λογοτεχνικά παράλληλα φαινόμενα (*parallèles*), τις λογοτεχνικές ομοιότητες (*similitudes*), συμπτώσεις (*coincidences*) ή αναλογίες (*Analogien*) - σε διεθνή πάντα χώρο: Ήδη στα 1931 ("*La littérature comparée*") είχε παρατηρήσει ο Paul Van Tieghem ότι υπάρχουν, στο διεθνή χώρο, "ομοιότητες χωρίς επιδράσεις" ("*similitudes sans influences*"). Έτσι λ.χ. η διαπιστωμένη κοσμοθεωρητική συγγένεια ανάμεσα στον Ibsen και τη George Sand αποκλείεται να οφείλεται σε μian οποιαδήποτε επίδραση της δεύτερης πάνω στον πρώτο. Στις μέρες μας (1969) ο Victor Žitunskij επισήμανε την παράλληλη γένεση της πρώιμης αστικής νουβέλας από

το μεσαιωνικό ιπποτικό μυθιστόρημα στις επιμέρους εθνικές λογοτεχνίες της Ευρώπης (Boccaccio, "Decamerone". Chaucer, "Canterbury Tales") και της Ασίας (Saadî, "Bûstâp" μαλαισιανά "hikajat"), "χωρίς να έχουν υπάρξει άμεσες επαφές" μεταξύ των εθνικών αυτών λογοτεχνιών. Και είναι ακριβώς αυτή η αναμφισβήτητη γένεση και ανάπτυξη παράλληλων λογοτεχνικών ειδών και ρευμάτων στις διάφορες εθνικές λογοτεχνίες, που κάνει πειστική και επιτακτική την αναζήτηση της αιτιολογικής εξήγησης της λογοτεχνικής δημιουργίας και των επιδράσεων πάνω σ' αυτήν έξω από τη λογοτεχνία την ίδια: στην κοινή δηλαδή προϋπαρξη ή συνύπαρξη καθορισμένων και καθοριζόντων οικονομικοπολιτικών παραγόντων.